

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

TOM
V
2010

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI TOWARZYSTWA „PRUTHENIA” ZA ROK 2009

Działalność Towarzystwa Pruthenia w roku 2009 stała pod znakiem dwóch głównych projektów: tworzenia rozpoczętej w roku 2008 organizacji Ośrodka Archeologii Eksperymentalnej AMALANG oraz nowego projektu popularyzatorskiego pt. Festiwal Bałtyjski. W obszarze działalności naukowo-badawczej kontynuowano działania z lat poprzednich: seminarium prussicorum oraz badania archeologiczne osiedla wysoczyznowego na Górze Czarownic. Należy również odnotować opublikowanie w roku 2009 IV tomu rocznika „Pruthenia”.

W obszarze działalności popularyzatorskiej u edukacyjnej nastąpiła istotna zmiana. Dotychczasowe formy tej działalności: prezentacje multimedialne w szkołach, konkurs wiedzy historii i kulturze Prusów – zdają się wygasać; pojawiła się natomiast nowa inicjatywa związana ściśle z funkcjonowaniem Ośrodka Amalang – Festiwal Bałtyjski.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Seminarium Prussicorum

moderator: dr hab. Grzegorz Białuński

W roku sprawozdawczym seminarium odbyło siedem posiedzeń zwyczajnych oraz jedno posiedzenie nadzwyczajne poświęcone dyskusji nad nową książką poświęconą zakonowi krzyżackiemu. A oto szczegółowy wykaz posiedzeń.

- 8 stycznia 2009 r. – mgr Marek M. Pacholec (UWM, Olsztyn) *Rytuał wojenny u Prusów*; dr Mirosław J. Hoffmann, *Carl Engel i jego działalność w Komisariacie Rzeszy Wschód w latach 1941–1942*.
- 26 lutego 2009 r. – mgr Seweryn Szczepański (Iława), *Czy święte miejsca? Nazwy miejscowe i fizjograficzne w dokumentach krzyżackich*.
- 5 marca 2009 r. – dr Jerzy M. Łapo (MKL, Węgorzewo), *Podanie, bajka, legenda jako źródło historyczne do dziejów Prusów. Refleksja metodologiczna*.
- 2 kwietnia 2009 r. – dr Justyna Prusinowska (UAM Poznań), *System religijny Bałtów na tle porównawczym*; dr Alina Kuzborska (UWM Olsztyn), *Prusowie jako motyw literacki w literaturze niemieckiej, polskiej i litewskiej*.

- 7 maja 2009 r. – Posiedzenie nadzwyczajne Dyskusja panelowa: *Prusowie a zakon krzyżacki (na marginesie książki „Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo”, red. M. Biskup, R. Czaja)* z udziałem prof. prof. Romana Czai, Wiesława Długokęckiego, Mariana Dygo i Janusza Tandeckiego.
- 29 października 2009 r. – mgr Alicja Dobrosielska (UWM Olsztyn), *Zmiana kulturowa a tożsamość. Uwagi na marginesie analizy przekazów rodowodowych szlachty pruskiej*; mgr Seweryn Szczepański (Iława), *10 lat mitologii bałtyjskiej w Słowenii – „Studia Mythologica Slavica” (1998–2008)*.
- 26 listopada 2009 r. – dr Krzysztof Kwiatkowski (UMK Toruń), *Elementy bałtyjskie w organizacji militarnej zakonu niemieckiego w Prusach Dolnych*.
- 17 grudnia 2009 r. – dr Jerzy M. Łapo (MKL Węgorzewo), *Dzieje Mazur i Prus w folklorze*; mgr Robert Klimek, *Zamek w Stradunach*.

Badania archeologiczne w Olsztynku, stan. III

koordynatorzy: dr Mirosław Hoffmann, dr Kazimierz Grażawski.

W roku sprawozdawczym Towarzystwo kontynuowało badania archeologiczne osady wysoczyznowej z wczesnej epoki żelaza na stanowisku *Góra Czarownic* w Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. Wykopaliska realizowane były z ramienia Towarzystwa Pruthenia w Olsztynie pod kierunkiem dr. Mirosława J. Hoffmanna, przy współpracy mgr Patrycji Godlewskiej. Wyniki tegorocznych wykopalisk potwierdziły wcześniejsze ustalenia, że stanowisko jest osadą wysoczyznową kultury kurhanów zachodniobałtyjskich z IV–III w. p.n.e. Dodatkowo pozwoliły one na wysunięcie przypuszczenia, że obiekt na *Górze Czarownic* miał charakter osiedla schronieniowego, zasiedlanego tylko w okresach zewnętrznego zagrożenia.

W sezonie badawczym 2009 przebadano 144,5 m² stanowiska. W trakcie badań pozyskano łącznie 925 fragmentów jednorodnej technologicznie i stylistycznie ceramiki, potwierdzającej datowanie osiedla na IV–III wiek przed Chrystusem. Wśród odkrytej ceramiki można wyróżnić zarówno fragmenty naczyń kuchennych, z gruboziarnistą domieszką, jak też skorupy cienkościenne o charakterze stołowym, a może nawet sepulkralnym. Z zabytków zasługujących na szczególną uwagę, należy wymienić prawie kompletne naczynie, znalezione w wykopie 9/09 w warstwie ciemnoszarego piasku. Wśród znalezionych fragmentów ceramiki, ciekawym znaleziskiem, są dwie części glinianej misy zdobione na krawędzi wylewu „wyciąganymi stożkami”. Z zabytków wydzielonych odkryto jedynie gliniany przęslik. Podsumowując stwierdzić należy, iż badane stanowisko wiązać należy z osadnikami ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Stosunkowo nieduża ilość odkrytej ceramiki i bardzo skromna zwierzęcych kości sugerują, że osiedle miało charakter schronieniowy.

Archeologiczne badania podwodne i weryfikacyjno-sondazowe w Bratianie

W pierwszej połowie września 2009 r. ekspedycja Towarzystwa Pruthenia pod kierownictwem dra Kazimierza Grążawskiego przy wsparciu finansowym Samorządu Powiatu Brodnickiego i zaangażowaniu Muzeum Brodnicy oraz Akademickiego Klubu badań podwodnych przy Instytucie Archeologii UMK w Toruniu prowadziła badania podwodne i naziemne w ramach projektu Grunwaldzkiego realizowanego pod kierownictwem dr hab. Grzegorza Białuńskiego w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM. Celem badań było rozpoznanie stanowiska archeologicznego pod kątem przygotowania szerszego projektu badawczego obejmującego rejon zamku bratiańskiego, pomijanego dotąd w badaniach archeologicznych.

Nieistniejący już dziś zamek w Bratianie był siedzibą wójta podległego komturstwu w Malborku. Wzniesiony został w latach 1340–1360, przy ujściu rzeki Wel do Drwęcy, około 4 km na północ od Nowego Miasta Lubawskiego. Współcześnie zamek nie istnieje, pozostałości założenia obronnego wyznacza dzisiaj pagórek, na kulminacji którego stoi budynek mieszkalny wybudowany tu na przełomie XIX i XX w.; z fortyfikacji zamku zachowały się niewielkie fragmenty muru obwodowego i owalnej baszty. To w bratiańskim zamku wielki mistrz krzyżacki odbył ostatnią naradę wojenną przed klęską grunwaldzką. Zamek przechodził burzliwe koleje losu by ostatecznie zostać rozebrany pod koniec XVIII w.

Ze względu na brak dokumentacji kształt tego założenia obronnego rekonstruowano dotąd na podstawie schematycznych planów, tu i ówdzie zachowanej niepewnej ikonografii i słabo uzasadnionych hipotez. Stąd wynika konieczność systematycznych badań tego ważnego dla historii wielkiej wojny z zakonem miejsca.

Badania archeologiczne prowadzone były w dwóch etapach. Etap pierwszy stanowiły archeologiczne badania podwodne w okolicach brodów-przepraw na Drwęcy w pobliżu Kurzętnika oraz dno wypełnionej wodami Drwęcy fosy zamku w Bratianie. Badania przyniosły spore ilości zabytków masowych bez wyraźnego kontekstu.

Badania naziemne prowadzone na obszarze dawnego zamku w Bratianie miały charakter weryfikacyjno-sondazowy. Wobec zupełnego braku jakichkolwiek badań odkrywkowych i inwentaryzacyjnych, a także skromnych środków, badania ograniczono do otwarcia dwóch wąsko przestrzennych wykopów oraz odwiertów i dołkowań.

W rezultacie przeprowadzonych badań zweryfikowano niektóre dotychczasowe teorie na temat konstrukcji tego założenia obronnego. Przede wszystkim stwierdzono na podstawie obserwacji powierzchni założenia, że przedzamcze było wydatnie mniejsze, niż to dotąd powszechnie przyjmowano. Mur obwodowy przedzamcza wymaga jeszcze weryfikacji metodami archeologicznymi. Dalszych badań wymaga również kwestia ewentualnego powiązania z murami przedzamcza owalnej baszty położonej obecnie na wysepce rzeki Wel. Sam zamek został zbudowany na planie regularnego czworoboku, o zabudowie trzech skrzydeł, prawdopodobnie zamknięty murem kurtynowym od północy. Przeprowadzone sondáže potwierdziły zasadność postulatu prze-

prowadzenia na tym stanowisku szerzej zakrojonych badań archeologicznych, które powinny odsłonić fundamenty założenia obronnego a także dostarczyć interesującego materiału archeologicznego dotyczącego życia codziennego mieszkańców fortyfikacji.

DZIAŁALNOŚĆ POPULARYZATORSKA I EDUKACYJNA

Ośrodek Archeologii Eksperymentalnej AMALANG

koordynator: dr Kazimierz Grażawski.

W roku 2009 Twórcy ośrodka *Amalang* kontynuowali zadania sformułowane w roku poprzednim. Przede wszystkim prowadzono prace nad eksperymentalną rekonstrukcją zabudowy tzw. *osady rzemieślniczej* (powstały: kuźnia ze ścianami w konstrukcji plecionkowej, półziemianki); trwały prace teoretyczne nad strukturą ośrodka i zakresem jego działalności. Kontynuowano badania archeologiczne na *Górze Czarownic*. W roku sprawozdawczym rozpoczęto również realizację nowego projektu w ramach *Amalang* – budowę rezerwatu sepulkralnego kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, w ramach którego prezentowane będą rekonstrukcje najciekawszych zabytków architektury grobowej z ziem pruskich. W ramach działalności Ośrodka podjęto również nowy projekt popularyzujący kulturę i historię Prusów – Festiwal Bałtyjski.

Park etnoarcheologiczny ma prezentować kulturę zachodnich Bałtów od momentu ich pojawienia się na południowo-wschodnich wybrzeżach Bałtyku aż po czas ich zasymilowania się z chrześcijańską koncepcją świata przyniesioną przez Zakon Krzyżacki.

Park będzie się składał z trzech zasadniczych kompleksów kulturowych prezentujących różne okresy rozwoju zachodnich Bałtów. **Kulturę kurhanów zachodniobałtyjskich** identyfikowaną z najwcześniejszymi śladami obecności ludów bałtyjskich na południowo-wschodnich wybrzeżach Bałtyku będzie reprezentował składający się z dwóch najbardziej charakterystycznych dla tego etapu obecności Bałtów elementów ich kultury: rekonstrukcji cmentarzyska kurhanowego w wczesnej epoki żelaza, oraz rekonstrukcja osady nawodnej. Oba typy rekonstruowanych obiektów mają szeroką dokumentację archeologiczną z dużego obszaru dawnych ziem pruskich. Na obecnym etapie dokonano rekonstrukcji wczesnożelaznego kurhanu ze skrzynią kamienną odkrytego na początku XX w. koło miejscowości Sorthenen na półwyspie sambijskim. W następnej kolejności zostaną w ramach tzw. rezerwatu sepulkralnego zrekonstruowane kurhany z cmentarzyska w Piórkowie koło Braniewa oraz z miejscowości Rybno koło Sorkwit i Głamsławki koło Górowa Hławeckiego.

Drugim kompleksem prezentującym kulturę zachodnich Bałtów będzie wczesnośredniowieczny zespół osadniczo-obronny z terenu ziem pruskich, zlokalizowany w obrębie tzw. *Góry Czarownic*. Kompleks ten składał się będzie z: 1) tzw. *osady rzemieślniczej* (w tej chwili w budowie), w której prezentowane będą elementy życia

gospodarczego wczesnośredniowiecznych Prusów (garncarstwo, ciesielstwo, metalurgia, skórnictwo); 2) grodu refugialnego z wieżą obronną – siedzibą Kunigasa; oraz 3) osady przyrodowej – której prezentowane będą aspekty życia codziennego, tak produkcyjne (np.: tkactwo, plecionkarstwo, bartnictwo), jak też związane z codzienną troską o życie – kuchnia, zielarstwo, uprawa ogrodu i roli. Każdy z elementów tego kompleksu będzie się charakteryzował inną zabudową i sposobami zagospodarowania przestrzeni. Nad okolicą dominuje wieża grodu, strzeżonego przez wysokie wały obronne i fosy. Zabudowa osady rzemieślniczej będzie miała charakter typowo gospodarczy, są tu ziemianki i półziemianki, budynki gospodarcze o konstrukcji słupowej ze ścianami wyplatany gałęziami i oblepionymi gliną, piec garncarski, dymarki. To nieskomplikowane i wymagające niewielkiego wysiłku budownictwo narażone jest bowiem w dużym stopniu na ogień, co zapewne bardzo często w historii się zdarzało.

Trzeci kompleks obiektów prezentujących dzieje i kulturę ziem pruskich wprowadza nas już w wieki średnie – w okres podboju ziem pruskich przez zakon krzyżacki i asymilację pruskich autochtonów w chrześcijańską kulturę i cywilizację pisma, żelaza i kamienno-ceglanego budownictwa. Ten okres dziejów Prus reprezentowany jest przez rekonstrukcję zespołu składającego się z wieży mieszkalno-obronnej z Jemiołowa koło Olsztyńka wraz z budynkami towarzyszącymi (w budowie). W wieży znajdzie miejsce interaktywna wystawa ukazująca życie i zadania spełniane przez jej mieszkańców.

Park etnoarcheologiczny AMALANG stał się w roku 2009 miejscem organizacji FESTIWALU BAŁTYJSKIEGO – imprezy popularyzującej dzieje i kulturę Prusów i ludów bałtyjskich.

Festiwal Bałtyjski

koordynatorzy: Bogdan Radzicki & Kazimierz Grążawski

Ideą festiwalu jest odsłonięcie – odkrywanie bałtyjskiego charakteru dawnych ziem pruskich, w jego różnych wymiarach, tak w historii jak i we współczesności. Pierwszy festiwal realizował to zadanie poprzez:

- organizację i udostępnienie dla szerokiej publiczności warsztatów z zakresu archeologii doświadczalnej, wczesnośredniowiecznego rzemiosła i elementów kultury duchowej ludów bałtyjskich.
- wykłady i prezentacje multimedialne na temat dziejów i kultury Prusów;
- spektakle i inscenizacje z zakresu rzemiosła rycerskiego oraz kultury Bałtów.

Festiwal odbył się w dniu 29 sierpnia 2009 r. w Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztyńku. Na obszarze osady Amalang umiejscowiono szereg warsztatów archeologii eksperymentalnej: kowalski (Adam Gutowski), garncarski (Monika Sablajak), tkacki (Alicja Dobrosielska), rogownika i brązownika; rzemiosło dawne cieszyło tradycyjnie sporym zainteresowaniem zwiedzających. Wielu klientów miała także eksperymentalna kuchnia bałtyjska, w której pod opieką Joanny Grzelak można było wyprodukować twaróg używając do tego rekonstrukcji historycznych naczyń sitowatych, „ugotować” w popiele jaja i spróbować polewki gotowanej w glinianym garnku,

czy suszonego mięsa zagryzając je świeżo właśnie wypieczonym w kopułkowym glinianym piecu chlebem. Drużyna Jaćwiegów – „Pera Sudinoi” z Suwałk zbudowała prowizoryczny obóz leśny, oraz prowadziła warsztaty z techniki rzutu włócznią, szermierki i strzelania z łuku.

Szczególną atrakcją Festiwalu była szkoła języka pruskiego prowadzona przez zaprzyjaźnionego z Towarzystwem instruktora – p. Macieja Piegata. W trwających cały dzień zajęciach wzięło udział aż 14 uczniów.

Warsztatom i pokazom towarzyszyły również prelekcje i prezentacje multimedialne. W trakcie Festiwalu członkowie Towarzystwa wygłosili 4 prelekcje:

- mgr Marek M. Pacholec (Pruthenia), *Broń i strój wojska pruskiego w okresie plemiennym*.
- dr Ewa Stryczyńska-Hodyl & dr Justyna Prusinowska (UAM Poznań): *Bóg grzmotu w folklorze Bałtów*.
- dr Mirosław Hoffmann (Pruthenia), *Najstymniejse odkrycia archeologiczne na ziemiach Pruskich*.
- dr Kazimierz Grążawski (Pruthenia), *Pruskie Grody i urządzenia obronne*.

Prelekcje wygłaszane były w odstępach dwugodzinnych, tak by goście festiwalowi mogli uczestniczyć w międzyczasie w innych wydarzeniach festiwalowych.

Ważnym wydarzeniem festiwalowym była również zorganizowana przez Towarzystwo ekspozycja archeologiczna poświęcona wykopaliskom prowadzonym przez Towarzystwo Pruthenia na tzw. *Górze Czarownic* w Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. Zwiedzający mogli obejrzeć fotografie oraz zabytki pozyskane w czasie dwóch sezonów badań. Po wystawie oprowadzała i opowiadała o wykopaliskach Patrycja Godlewska.

Zakończenie spotkania z kulturą dawnych Prusów miało miejsce wieczorem w osadzie Amalang, gdzie wystąpiła grupa z Ośrodka „Kacze Bagno” z misterium ognia, co przysłało pewnej atmosfery tajemniczości finałowi imprezy.

Rewitalizacja kurhanu z Sorthenen

koordynatorzy: Mirosław Hoffmann & Bogdan Radzicki

W okresie między 27 maja 2009 r. a 10 czerwca 2009 r. Towarzystwo we współpracy z MBL-PE zrealizowało projekt rewitalizacji znajdującego się na terenie MBL-PE, zabytku archeologicznego – rekonstrukcji kurhanu z wczesnej epoki żelaza z miejscowości Sorthenen w północnej Sambii. Rewitalizacji towarzyszyło przeniesienie kurhanu do nowej lokalizacji – do tworzonego w ramach projektu Amalang – rezerwatu sepulkralnego kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

Celem programu rewitalizacji kurhanu z Sorthenen było możliwie wierne odтворzenie grobowca przeniesionego do Olsztynka w latach czterdziestych XX w. z Prussia-Museum w Królewcu. O ile jednak rekonstrukcja kurhanu wykonana w Królewcu była dość wierna oryginałowi, o tyle kolejna rekonstrukcja, wykonana po przeniesieniu zabytku do Olsztynka została wykonana niedbale, nie zachowywała bowiem

rzeczywistej formy założenia grobowego, a lokalizacja obiektu w kontekście pobliskiej chałupy warmińskiej i sposób jego ekspozycji sprawiła, że całkowicie zatracił on swój sepulkralny charakter.

Atrakcyjność obiektu i jego zabytkowe znaczenie, podkreśla fakt, że jest to jedyny, znany nam w Prusach, wypadek przeniesienia oryginalnych kamieni tworzących skrzynię kamienną grobowca, a zatem sam jego rdzeń i udostępnienia w ten sposób publiczności zabytku archeologicznego. Wysilek niemieckich archeologów z początku XX w. wart był tego, by zrealizować do końca pierwotne zamierzenie rekonstrukcyjne. Możliwość realizacji projektu w zaferowanej przez MBL przestrzeni pozwoliła również rozszerzenie pierwotnego zamierzenia do postaci rezerwatu sepulkralnego w którym zaprezentowane zostaną rekonstrukcje i kopie łącznie czterech najciekawszych założeń grobowych kultury kurhanów zachodniobałtyjskich.

Współczesna historia kurhanu z Sorthenen zaczyna się w roku 1907, wówczas to bowiem p. Lemke – właściciel majątku w Sorthenen (miejsowość dzisiaj nie istnieje, położona była w okolicach dzisiejszej wsi Romanowo /b. Pobethen/, w północno-zachodniej części półwyspu sambijskiego) zgłosił odkrycie, podczas rozkopywania jednego z pagórków położonych na terenie jego dóbr, kamiennej komory grobowej oraz pozostałości ciałopalnych pochówków. Z ramienia Towarzystwa Starożytności Prussia i Prussia-Museum badania obiektu prowadzili: Emil Hollack i Adalbert Bezenberger, do których dołączył również Felix Ernst Peiser.

Podczas prac wykopaliskowych odkryto w skrzyni trzy popielnice, ponadto w nasypie kurhanu E. Hollack odkrył fragmenty 5–6 naczyń, przemieszanych ze spalenizną i przepalonymi kośćmi.

Różnorodność obiektów odkrytych w kurhanie pozwala przypuszczać, że był on wielokrotnie wykorzystywany dla celów sepulkralnych. M.J. Hoffmann określił zabytek jako wczesnożelazny grobowiec kurhanowy, należący do najbardziej rozpowszechnionego typu kurhanów w południowo-wschodniej strefie nadbałtyckiej (typ III). Kurhan z Sorthenen można uznać za wzorcowy dla tego typu, co dodatkowo uzasadnia ideę jego rekonstrukcji.

Głównym elementem architektonicznym kurhanu jest komora grobowa w formie prostokątnej skrzyni kamiennej, usytuowanej w południowo-wschodniej części grobowca, związanej konstrukcyjnie u podstawy z kilkuwarstwowym wieńcem kamiennym tworzącym krąg kurhanu (w Sorthenen były prawdopodobnie trzy warstwy) i przykrytej kamiennie-ziemnym lub ziemnym nasypem.

Popielnice znalezione w kurhanie z Sorthenen zaliczyć można do grupy III ceramiki zachodniobałtyjskiej, występującej m.in. w kurhanach typ III. Mamy tu przykład typu I tej grupy naczyń – naczyń wazowatych (naczynie III z Sorthenen), tu dodatkowo w wpuszczaną pokrywą; wygładzane i zdobione grupami ukośnych kresiek. Do tego samego typu należy chyba zaliczyć pozostałe naczynia odkryte w skrzyni kamiennej oraz jedno z naczyń wydobytych z płaszcz kurhanu. Można zatem przyjąć, że wszyst-

kich pochówków w tej pradziejowej mogile dokonano w stosunkowo nieodległym czasie.

Wobec luk w dokumentacji wykopaliskowej obiektu (autorzy projektu rewitalizacji dysponowali danymi wyłącznie z publikacji A. Bezenbergera) i faktu, że kurhan został dość znacznie uszkodzony jeszcze przed badaniami, przyjęto zasadę, że podczas rekonstrukcji należy przede wszystkim wyeksponować tzw. elementy pewne, dobrze udokumentowane; dlatego postanowiono odtworzyć tylko południowo-wschodnią partię kurhanu (skrzynię kamienną i fragment zewnętrznego muru kamiennego). Pozostała część kurhanu – co do konstrukcji której nie ma pewności – została odtworzona w postaci nasypu kamiennie-ziemnego. Przyjęto również, że inwentarz ceramiczny (ceramika grobowa) zostanie zrekonstruowana i eksponowana *in situ*, czyli w skrzyni kamiennej.

Wizja lokalna dotychczasowej lokalizacji i konstrukcji kurhanu wykazała, że eksponowany na terenie MBL kurhan z Sorthenen nie odpowiada w żaden sposób ani oryginałowi, ani też jego pierwotnej rekonstrukcji. W związku z tym zaproponowano rekonstrukcję maksymalnie zbliżoną do wielkości podanych przez pierwszych badaczy i rekonstruktorów obiektu.

- Średnica kurhanu u podstawy (średnica zewnętrznego muru kamiennego) – 18 m.
- Wysokość kurhanu – wg M.J. Hoffmanna kurhan w momencie jego odkrycia miał ok. 2,5 m wysokości. Można zatem szacunkowo przyjąć, że oryginalny obiekt mógł mieć około 3 m wysokości.
- Skrzynia kamienna kurhanu: na schemacie kurhanu opisano kamienie tworzące pierwotną skrzynię kurhanu; wynika z niego, że przednią część zachodniej ściany kurhanu tworzyły dwie płyty kamienne o niewielkiej grubości; tymczasem w obiekcie zrekonstruowanym w MBL-PE w Olsztynku znajduje się w tym miejscu jeden kamień o grubości blisko 30 cm. Należy zatem wątpić, czy pierwotna skrzynia grobowa została zrekonstruowana dość wiernie; zgodnie ze sprawozdaniem z badań kurhanu A. Bezenbergera skrzynia grobowa miała następujące wymiary wewnętrzne: długość ok. 2,25 m; szerokość ok. 1 m i wysokości ok. 1,2 m.

Rewitalizację przeprowadzono w dwóch etapach w odstępie dwóch tygodni. Założenia teoretyczne i opracowanie dokumentacji historycznej potrzebnej do rewitalizacji przygotował M.J. Hoffmann, natomiast pracami terenowymi kierował Bogdan Radzicki. W pracach wzięli udział – jako wolontariusze – studenci I roku historii UWM w Olsztynie: 1) Kasparowicz Krzysztof, 2) Pytel Zbigniew, 3) Wypyski Tomasz, 4) Zarzycki Michał, 5) Żukowski Sebastian.

Sprzętu niezbędnego do przeprowadzenia rewitalizacji oraz niezbędnych materiałów dostarczyło MBL-PE, które częściowo również pokryło koszty pobytu zespołu.

W pierwszym etapie prac odsłonięto skrzynię kamienną w jej dotychczasowej lokalizacji, dokonano jej inwentaryzacji, dokumentacji fotograficznej i rysunkowej by dokonać porównania z danymi z zachowanej dokumentacji kurhanu. Jednocześnie trwały prace nad przygotowaniem miejsca nowej lokalizacji. W tym celu splantowano plac o średnicy 19 m, na jednej ćwiartce zdejmując przy tym warstwę darni. Na przygotowanym miejscu wyznaczono kierunki geograficzne, ponieważ przyjęto, że w nowej lokalizacji kurhan zostanie usytuowany zgodnie z oryginalnym założeniem. Na wyrównanej ćwiartce na osłoniętym piasku zaznaczono miejsce usytuowania przeniesionej skrzyni. Jednocześnie trwało gromadzenie kamieni na trójwarstwowy mór kamienny oraz płaszcz kamienny. Inwentaryzacja grobu i porównanie z posiadaną dokumentacją wykazało, że kamienie tworzące komorę grobową nie zostały ustawione podczas rekonstrukcji w Olsztynku we właściwej kolejności. Podjęto w związku z tym decyzję o rekonstrukcji kurhanu nie wedle stanu zastanego, ale zgodnie z wynikami analizy zachowanej dokumentacji. Pierwszy etap prac zakończono po ustawieniu kamiennej skrzyni grobowej w nowej lokalizacji w taki sposób, by zachować jej pierwotne wymiary i formę.

Drugi etap prac rewitalizacyjnych (trwał od 8 do 10 czerwca 2009 r.) polegał na ułożeniu okalającego kurhan wieńca kamiennego, który w odsłoniętej ćwiartce z komorą grobową zbudowano, zgodnie z dokumentacją z badań, z trzech warstw kamieni oraz wykonania nasypu ziemnego i uformowania stożka o wysokości 3 m. Aby zapobiec osypywaniu się ziemi odkrytą ćwiartkę z komorą grobową obkładano darnią, na koniec rozpoczęto pracę nad częściową rekonstrukcją płaszcza kamiennego. Zamówiono również kopie ceramiki grobowej do wstawienia do wnętrza skrzyni oraz ramę ze szkłem zabezpieczającym. Do końca 2009 r. prac tych nie ukończono.

Zespół rekonstrukcji kultury pruskiej **koordynator: mgr Monika Sabljak.**

W ramach Ośrodka Archeologii Eksperymentalnej AMALANG w 2009 r. funkcjonował zespół rekonstrukcji kultury pruskiej. Zespół brał czynny udział w organizacji Festiwalu Bałtyjskiego, a także w imprezach realizowanych przez MBL-PE. Pod kierownictwem mgr Joanny Grzelak Zespół rekonstrukcji przygotował i zrealizował stanowisko archeologii eksperymentalnej podczas Jarmarku Jakubowego w Olsztynie w dniach: 25–26 lipca 2009 r. Do zespołu w roku sprawozdawczym przyłączyły się nowe osoby, a jego członkowie doskonalili swoje umiejętności praktyczne w zakresie plecionkarstwa na zorganizowanym przez Towarzystwo szkoleniu.

Rekonstrukcja osady Starych Prusów **podczas Jarmarku Jakubowego w Olsztynie** **koordynator: Joanna Grzelak**

Zespół rekonstrukcji kultury pruskiej wziął udział w roku sprawozdawczym w przygotowaniu olsztyńskiego *Jarmarku Jakubowego*, organizowanego przez Miejski Ośro-

dek Kultury w Olsztynie. Tematem inscenizacji była osada pruskich rzemieślników z wczesnego średniowiecza. Zorganizowano pokaz tkactwa, garncarstwa i ciesielstwa, a także gotowania na żarze w glinianych garnkach i wróżby starych Prusów. W niedzielę – 26 lipca chętni wzięli udział w wycieczce do Lasu Miejskiego na stanowisko archeologiczne – *Zakłęty zamek* i wieś Sędyty. Członkowie Towarzystwa opowiadali o wykopaliskach archeologicznych prowadzonych na tym stanowisku w roku 2006, a wycieczka zakończyła się ogniskiem z kiełbaskami na pobliskiej strzelnicy. W realizacji inscenizacji wzięli udział: Joanna Grzelak (koordynator projektu); Alicja Dobrosielska (tkactwo); Monika Sabljak, Magdalena Kobiałko-Nowak, Tomasz Nowak, Szymon Marchlewski (garncarstwo); Irena Robak (kuchnia Prusów); Patrycja Godlewska (wróżbiarstwo); Grzegorz Peplowski, Paweł Łuszyński (ciesielstwo); obsługę techniczną i transport zorganizował Bogdan Radzicki.

Doskonalenie umiejętności praktycznych członków

Zespołu rekonstrukcji kultury pruskiej

W ramach działalności Zespołu rekonstrukcji zorganizowano w roku sprawozdawczym dwa szkolenia praktyczne dla członków zespołu.

Warsztaty koszykarskie. W dniach 6–9 października 2009 r. – w prywatnej wytwórni koszyków w Radziejach odbyły się warsztaty wyplatania koszyków. Uczestnikami byli: Joanna Grzelak, Monika Sabljak, Tomasz Wypyski, Michał Zarzycki. Warsztaty prowadził Mieczysław Gajlewski, wikliniarz, twórca ludowy. Za obsługę odpowiedzialni byli Alicja Dobrosielska oraz Bogdan Radzicki. Szkolenie obejmowało pełen cykl wyrobu produktów plecionkarskich – od wyboru, oceny i pozyskania podstawowego materiału czyli wikliny, poprzez jego właściwą obróbkę, aż do samodzielnego wykonania koszyka przez każdego z uczestników.

Warsztaty garncarskie dla kandydatów na członków Towarzystwa. W dniach 27–28 sierpnia 2009 r. Monika Sabljak przeprowadziła warsztaty garncarskie dla kandydatów na członków Pruthenii. W warsztatach wzięli udział: Joanna Tomaszewska, Alicja Szydłowska oraz Michał Zarzycki. Uczestnicy zapoznali się z właściwościami i techniką obróbki gliny, sposobami przygotowania jej do lepienia oraz z technikami lepienia ręcznego. Przedstawione zostały charakterystyczne formy i wzornictwo naczyń kultury kurhanów zachodniobałtyjskich oraz pruskich, po czym podjęto próby rekonstrukcji tychże naczyń.

Pokazy zrealizowane przez Zespół rekonstrukcji kultury pruskiej w ramach współpracy z MBL-PE

- 2 maja 2009 r. – wraz z IV edycją *Targów Chłopskich* został rozpoczęty sezon działalności grupy. Zorganizowano pokazowe szycie strojów średniowiecznych, które miały później służyć podczas innych imprez w sezonie.

- 23 września 2009 r. – w ramach *Olsztyńskich Dni Nauki* zorganizowano warsztaty na osadzie Amalang dla dzieci i młodzieży. Warsztaty prowadziły Alicja Dobrosielska i Monika Sabljak. Pokazano ręczne wylepianie naczyń, tkanie krajek, pieczenie chleba oraz gotowanie na ognisku w garnkach glinianych.

Warsztaty Bałtyjskie

moderator: dr Mirosław J. Hoffmann.

Już kolejny sezon Towarzystwo Pruthenia we współpracy z Muzeum Warmii i Mazur prezentowało na olsztyńskim zamku warsztat naukowy tematy podejmowane przez badaczy podejmujących problematykę bałtyjską. W roku sprawozdawczym odbyło się siedem prelekcji:

- 12 lutego 2009 r. – dr Mirosław J. Hoffmann, *Carl Engel i jego misja w krajach bałtyckich w latach 1941-1942.*
- 12 marca 2009 r. – mgr Seweryn Szczepański, *Okolice Susza we wczesnym średniowieczu.*
- 23 kwietnia 2009 r. – mgr Alicja Dobrosielska, *Gotfried Zamehl (1629–1684) – elbląski patrycjusz, poeta, historyk...*
- 14 maja 2009 r. – mgr Robert Klimek, *Próba lokalizacji zaginionych zamków pruskich.*
- 22 października 2009 r. – dr Ryszard Sajkowski, *Południowa strefa nadbałtycka w świetle antycznych źródeł pisanych.*
- 19 listopada 2009 r. – dr Adam Waluś, *Obrzędy pogrzebowe i wierzenia religijne zachodnich Bałtów w świetle badań wykopaliskowych cmentarzysk w Piórkowie i Stolnie, woj. warmińsko-mazurskie.*
- 17 grudnia 2009 r. – dr Marek F. Jagodziński, *Truso – nowe spojrzenie na historię wczesnośredniowiecznej Europy.*

Projekty edukacyjne Towarzystwa Pruthenia

koordynatorzy: Izabela Lewandowska i Jan Gancewski

W roku sprawozdawczym niektóre działania edukacyjne traciły wyraźnie swój impet i znaczenie w kontekście całej działalności Towarzystwa. I tak, w 2009 r. odbyła się tylko jedna **prezentacja multimedialna poświęcona Prusom** w IV Liceum Ogólnokształcącym w Olsztynie. W dniu 6 maja członkowie Towarzystwa Pruthenia: Irena Robak (wierzenia Prusów), Małgorzata Wojtczak (życie codzienne), Alicja Dobrosielska (życie codzienne) oraz Mateusz Przybysz (dzieje polityczne, wojskowość) przygotowali prezentację, której w obecności nauczyciela mgr Henryka Falkowskiego wysłuchały dwie klasy. Brakowało innych chętnych szkół do zaproszenia Towarzystwa na spotkanie.

Również konkurs wiedzy o historii i dziejach Prusów – *Aestiorum Gentes* nie cieszył się szerszym zainteresowaniem, zgłosiła się jedna szkoła – Liceum Ogólnokształ-

całe im. Jacka Kaczmarskiego w Olsztynku z jednym uczestnikiem. Mimo że uczeń zdobył minimalną ilość punktów, etap centralny został odwołany. W ostatnich miesiącach 2009 r. rozpoczęły się dyskusje wokół zmiany charakteru konkursu.

Także sytuacja wydawnicza podręcznika *Dzieje Warmii i Mazur* od kilku lat pozostaje na tym samym etapie. Wydawnictwo Elżbiety Skóry „Elset” zapewnia, że przygotowuje materiał do druku, rzeczywiście prace posuwają się, ale w bardzo wolnym tempie. Do końca 2009 r. zdołano zebrać materiał ilustracyjny zaledwie do trzech rozdziałów. Do uzupełnienia pozostają jeszcze rozdziały IV–VII, korekty autorskie i redakcyjne. Pozostaje liczyć na przyspieszenie prac w 2010 r.

Zebrał i opracował na podstawie sprawozdań koordynatorów projektów
Bogdan Radzicki

Autorzy sprawozdań częściowych:
*Grzegorz Białuński, Jan Gancewski, Kazimierz Grażawski, Joanna Grzelak
Mirosław J. Hoffmann, Izabela Lewandowska, Monika Sabljak*

PRUTHENIA

Tom V

Olsztyn 2010

PRUTHENIA

Pismo poświęcone Prusom i ludom bałtyjskim

Rada Naukowa:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redagują:

*Grzegorz Białuński (redaktor), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek M. Pacholec (sekretarz),
Bogdan Radzicki (zastępca redaktora),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Tłumaczenia streszczeń i spisu treści:

Joachim Stephan

Opracowanie graficzne, skład i projekt okładki:

Marek M. Pacholec

Wydano dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Edycja wspólna

Towarzystwa Naukowego „Pruthenia”

oraz

Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych
im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie,

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

PRUTHENIA
Band V
Zeitschrift für Geschichte und Kultur
der Prußen und der baltischen Völker

Wissenschaftlicher Beirat:

*Wiesław Długokęcki, Kazimierz Grążawski,
Sławomir Józwiak, Jacek Kowalewski, Wojciech Nowakowski*

Redigiert von:

*Grzegorz Białuński (Redakteur), Mirosław J. Hoffmann,
Jerzy M. Łapo, Marek Pacholec (Sekretär),
Bogdan Radzicki (stellvertretender Redakteur),
Ryszard Sajkowski, Joachim Stephan*

Übersetzung der Zusammenfassungen und des Inhaltsverzeichnisses:

Joachim Stephan

Vorbereitung zum Druck und Umschlagentwurf:

Marek M. Pacholec

Wissenschaftlicher Verein „Pruthenia“
und
Wojciech-Kętrzyński-Wissenschaftlicher Verein
und **Wojciech-Kętrzyński-Forschungszentrum in Allenstein**

ISSN: 1897-0915

Olsztyn 2010

Spis treści

<i>Od redakcji</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Profesorowi Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin</i>	7
I. Studia i artykuły	
Mateusz Bogucki, <i>Między wagą a mieczem. Kupcy wikińscy w świetle źródeł pisanych i archeologicznych</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Pruskie obrzędy religijno-magiczne sfery wojny</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Ród Pipina</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Uwagi o udziale Jaćwiegów w kolonizacji krzyżackiej</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Czy pruskie miejsca święte? Nazwy miejscowe i fizjograficzne z obszaru historycznej Pomezanii i obszarów sąsiednich w dokumentach krzyżackich</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Stosunek władz i społeczeństwa Warmii i Mazur do dziedzictwa archeologicznego regionu po 1945 roku. Wprowadzenie do zagadnienia</i>	161
II. Materiały i źródła	
Joachim Stephan, <i>Przywileje lokacyjne komornictwa Huntenau</i>	201
III. Polemiki i dyskusje	
Mateusz Bogucki, <i>Występowanie dirhemów na ziemiach pruskich</i>	253
Robert Klimek, <i>O dirhamach, Prusach i poszanowaniu prawa, czyli w odpowiedzi dr. Mateuszowi Boguckiemu</i>	259
IV. Recenzje i omówienia	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Куби́нь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»? (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)</i>	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Sprawozdanie z działalności Towarzystwa „Pruthenia” za rok 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

Inhaltsverzeichnis

<i>Von der Redaktion</i>	5
Bartosz Kontny, <i>Professor Jerzy Okulicz-Kozaryn zum achtzigsten Geburtstag</i>	7
I. Studien und Artikel	
Mateusz Bogucki, <i>Zwischen Waage und Schwert. Die frühmittelalterlichen Kaufleute im Ostseeraum</i>	17
Marek M. Pacholec, <i>Die mit Krieg verbundenen prußischen religiös-magischen Riten</i>	67
Grzegorz Białuński, <i>Das Geschlecht Pipins</i>	91
Alicja Dobrosielska, <i>Bemerkungen zur Beteiligung von Jadwingern am Landesausbau des Deutschen Ordens</i>	113
Seweryn Szczepański, <i>Sind es heilige Orte der Prußen? Ortsnamen und physiographische Namen aus dem historischen Raum Pomesanien und den Nachbargebieten in Dokumenten des Deutschen Ordens</i>	133
Izabela Lewandowska, <i>Das Verhältnis der Behörden und der Gesellschaft in Ermland und Masuren zum archäologischen Erbe der Region nach 1945. Einführung ins Problem</i>	161
II. Materialien und Quellen	
Joachim Stephan, <i>Die Handfesten des Kammeramtes Huntenau</i>	201
III. Polemiken und Diskussionen	
Mateusz Bogucki, <i>Das Vorkommen von Dirhems in den prußischen Gebieten</i>	253
Robert Klimek, <i>Über Dirhems, Prußen und die Achtung des Rechts, oder eine Antwort an Dr. Mateusz Bogucki</i>	259
IV. Rezensionen und Besprechungen	
<i>A.J. Greimas, O bogach i ludziach. Studia o mitologii litewskiej</i> (Justyna Prusinowska)	269
<i>A.C. Кубинь, Ятвяги в X–XI вв.: «балтское племя» или «береговое братство»? (Krzysztof Wróblewski, Szymon Mich)</i>	275
<i>Joachim Stephan, Osadnictwo pruskie i kolonizacja krzyżacka w komturstwie Dzierzgoń</i> (Seweryn Szczepański)	285
<i>Kronika oliwska</i> (Alicja Dobrosielska)	293
<i>Zakon krzyżacki w historii, ideologii i działaniu – symbole dziejowe, Der Deutsche Orden in Geschichte, Ideologie und Wirkung – historische Symbole</i> (Marek M. Pacholec)	297
V. Sprawozdania i komunikaty	
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2008</i> (Izabela Lewandowska, Bogdan Radzicki)	301
<i>Tätigkeitsbericht des Vereins „Pruthenia“ für das Jahr 2009</i> (Bogdan Radzicki)	313

ISSN 1897-0915